

Van Loon hier aangaat voor een deel terug te voeren is op het verschil in de materiaalverzamelingen van de beide auteurs. Marynissen beperkt zich tot de ambtelijke reeks van het *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)* van Maurits Gysseling, terwijl Van Loon naast dat corpus (dat hij trouwens alleen maar in zijn bibliografie noemt) ouder en ander materiaal gebruikt moet hebben. Hij noemt heel expliciet en waarderend Gysselings *Toponymisch Woordenboek*, maar nergens geeft hij een systematisch overzicht van het taalkundig materiaal waarop hij zich geeft gebaseerd.

Het boek van Van Loon is over het algemeen toegankelijk geschreven en dus ook leesbaar voor niet-taalkundigen. Het maakt de beloften meer dan waar: het wordt alleszins duidelijk wat de diachrone semantiek te bieden kan hebben. Ik heb maar één kritiekpunt: naast alle helderheid, precisie en diepgang is het opvallend dat Van Loon eigenlijk geen woorden vuil maakt aan zijn uitleg van de term 'begrip' en pas aan het begin van hoofdstuk 2 bijna alleen maar terzijde een omschrijving van het begrip dat hij onderzoekt geeft: 'een grote bewoningsconcentratie' (p. 19). Veel niet-taalkundige lezers – en die maken toch zeker deel uit van de groep onderzoekers aan wie Van Loon het nut van zijn werk wil laten zien – zullen bij de formulering *het begrip 'stad'* in de titel van het boek een beschrijving verwachten van alles wat het woord 'stad' door de eeuwen heen heeft betekent. Voor hen duurt het erg lang voordat het boek bij dat woord aankomt. Zij zullen niet genoeg hebben aan dat kleine terzijde op pagina 19, en hebben wat nadere uitleg nodig: de term *begrip* duidt een abstracte zaak aan die door verschillende woorden kan worden uitgedrukt. En in deze studie gaat het dus om een onderzoek naar die verschillende concrete woorden voor het abstracte 'stad' in de Nederlanden tot aan circa 1300.

Karina van Dalen-Oskam

Analyse, norm en gebruik als factoren van taalverandering : een studie naar veranderingen in het Nederlands onzijdig relativum / Judith Schoonenboom. -Z.pl. [proefschrift Universiteit van Amsterdam] : 2000. -182 p., 24 cm
Geen ISBN Prijs niet opgegeven

Dit proefschrift bestaat uit vijf studies, voorafgegaan door een inleiding en een samenvatting van de hoofdstukken. De studies draaien om een diachroon taalkundig onderzoek naar de verandering in het gebruik van het onzijdige relativum, waarbij *dat* in de loop der tijden steeds vaker vervangen is door *hetgeen* en *wat*.

De eerste stap in de presentatie van dit onderzoek wordt gezet in hoofdstuk 2 aan de hand van een onderzoek naar het gebruik van *dat*, *wat* en *hetgeen* in vijf bijbelvertalingen uit resp. 1399 (het Nieuwe Testament (verder NT) van de Moderne Devotie), 1538 (Van Liesvelt), 1637 (NT van de Statenvertaling), 1884 (NT, herspelde Statenvertaling uitgegeven door Brandt) en 1951 (Nederlands Bijbelgenootschap). Dit corpus is een goede keuze voor diachroon onderzoek. De auteur benadrukt echter dat haar onderzoek een pilot-studie betreft die geen algemene geldigheid kan bezitten – 'De keuze voor dit tekstgenre impliceert dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar andere tekstgenres' (p. 21), zodat vervolgonderzoek nodig is. Toch levert deze studie een aardig begin van het onderzoek, alhoewel ik het vermoeden heb dat de manier waarop Schoonenboom vindplaatsen uit de vertalingen verzameld heeft de resultaten misschien enigszins scheefgetrokken kan hebben. Alleen de vertalingen van 1399 en 1951 zijn namelijk volledig geëxcerpeerd, waarna de parallelplaatsen in de drie andere zijn bekeken. Zij zal dus, zoals zij zelf ook toegeeft, vindplaatsen gemist hebben in de drie tussenliggende vertalingen, maar, zo schrijft zij, 'die zullen niet systematisch afwijken van de gevonden onzijdige relativa'. Dat vraag ik me echter af; het zouden ook precies alle 'uitzonderingen' kunnen zijn. Juist die gevallen zouden dus extra interessant kunnen zijn, en ze zouden op zijn minst voor een soort dubbelcheck van belang kunnen zijn. Schoonenboom heeft haar materiaal aangevuld met een door haarzelf samengesteld algemeen corpus van relatieve zinnen van de dertiende tot en met de twintigste eeuw, verder met het *Corpus van Middelnederlandse teksten* uitgegeven door M. Gysseling, en met het VU-corpus veertiende-eeuws, en tot slot het *MNW*. Aan de hand van de tellingen in de bijbelvertalingen beschrijft Schoonenboom de opkomst van *wat*, dat waarschijnlijk is voortgekomen uit *so wat (so)*. De context *al dat/wat* komt

op in 1538; Schoonenboom wijst erop dat *al* aanvankelijk als antecedent werd gezien en geheranalyseerd is naar een bepaling bij *wat*. *Hetgeen* en daarvoor *hetgene dat* zijn een tijdelijke kracht geweest: opgekomen in 1637, maar sterk verminderd in 1951, vermoedelijk omdat het woord inmiddels te schriftalig gevonden werd. Schoonenbooms uitleg van het veranderingsproces is helder en goed gedocumenteerd. Wel is het jammer dat de ondersteunende citaten uit het *Corpus* Gysseling die zij op p. 44 aanvoert ter datering van de verandering van *al dat* naar *al wat* vreemd afgebakend zijn (net als elders trouwens) en dat vier van de zes een foutieve bronvermelding hebben; gelukkig is Schoonenbooms interpretatie niet slordig, alhoewel zij zich niet volledig thuis lijkt te voelen in het (Vroeg)Middelnederlands.¹

Een *case study* naar het relatieve gebruik van *which* en *what* in het Engels (hoofdstuk 3) gebruikt Schoonenboom om na te gaan of er één betekenis is toe te kennen aan deze twee woorden. Zij concludeert dat dat het geval is en omschrijft de betekenis van *which* als 'er is sprake van selectie uit een set' en *what* als 'er is geen sprake van selectie uit een set'. Deze 'eenheidsbetekenis' (p. 59) doet wellicht soms geforceerd aan, zo redeneert zij, maar kan een hulpmiddel zijn bij verder onderzoek. Hoofdstuk 4 vervolgt met een beschouwing over het interpretatieverschil tussen vragende en betrekkelijke bijzinnen, en op welke wijze dit een rol speelt bij taalverandering. Zij gaat hierbij in op de analyse van Van der Horst uit 1988 en de problemen die zijn analyse oproept. Vervolgens kijkt zij in hoofdstuk 5 weer naar het oudere Nederlands en gaat zij na 'waarom de verandering van relatief *dat* naar *wat* pas na het Vroegmiddelnederlands begint'. Het wordt duidelijk dat *sowat* en *dat* in de dertiende eeuw zeker geen varianten waren en dus niet 'twee manieren om hetzelfde te zeggen'. Dat betekent dus, zo redeneert Schoonenboom, dat de taalverandering toen nog niet in gang gezet kan zijn, aangezien taalvariatie voorwaarde is voor taalverandering. Hoe zij later wél varianten zijn geworden, bespreekt Schoonenboom bewust niet. In haar materiaal maakt zij een onderscheid tussen het dertiende-eeuwse ambtelijke proza en het dertiende-eeuwse narratieve proza. Het ambtelijke materiaal komt uit het *Corpus* Gysseling. De narratieve voorbeelden zijn geëxcerpeerd uit de *Reynaert*, *Ferguut* en *Moriaen* (p. 113). Hier heeft Schoonenboom vermoedelijk over het hoofd gezien dat deze teksten alleen (volledig) overgeleverd zijn in veertiende-eeuwse handschriften. Gezien haar behandeling van de verschillende bijbelvertalingen zou ik hier verwacht hebben dat zij nadrukkelijk zou aangeven dat het narratieve materiaal in feite veertiende-eeuws is, en eerder nog dat zij narratief materiaal in het *Corpus* Gysseling als vergelijkingsmateriaal zou hebben gezocht. Het feit dat het narratieve materiaal voor een belangrijk deel dezelfde resultaten oplevert als het ambtelijk deel (p. 119-120) kan echter wel aangeven dat ook in de veertiende eeuw variatie nog niet zo waarschijnlijk is.

Het laatste hoofdstuk behandelt de vraag welke rol het één-vorm-één-betekenisprincipe heeft in de verandering van *dat* naar *wat*. Ook voor het Nederlands, en zelfs voor het Nederlands in alle besproken perioden, stelt zij voor vragend en relatief *wat* een 'onbepaalde context' vast en voor *dat* een 'bepaalde context'. En wanneer een taalgebruiker voor een relatief niet zeker weet te kiezen tussen *wat* en *dat*, dan kan de keuze voor *wat* voortgekomen zijn uit een overeenkomst die de taalgebruiker ervaart met het 'onbepaalde' vragende *wat*. Schoonenboom sluit af met de constatering dat het één-vorm-één-betekenisprincipe een aantal aspecten van de verandering van *dat* naar *wat* kan verklaren en met twee hypothesen waarmee zij verder onderzoek op het gebied van taalvariatie en taalverandering wil stimuleren.

Karina van Dalen-Oskam

NOOT

¹ Wellicht is het handig om het resultaat van mijn zoektocht naar de juiste vindplaatsen hier te vermelden. Citaat (26) op p. 44 staat in het *Corpus* Gysseling (CG) reeks II, deel 2, p. 33, r. 39. De citaten (28) en (29) zijn beide niet te vinden in CG II, deel 1 maar in deel 5. En citaat (31) staat in deel 6 in plaats van in deel 1.